

MUHAMMED B. İSHAK B. YESAR, *Siretu İbni İshak el-Musemmâ bi-Kitabî'l-Mübtedei ve'l-Meb'asi ve'l-Megazî*, Tahkik: Muhammed Hamidullah, Takdim: Muhammed el-Fâsî, Rabat 1976 (1396), s.I-XL+1-395.

Hz.Peygamber'in Siyer'i üzerindeki çalışmalarda kullanılan en önemli kaynaklardan birincisi İbn İshak'ın, İbn Hişam (öl.217/832) yoluyla bize kadar ulaşmış olan rivayetleri olmuştur. Gerçekten biz, İbn İshak'ın rivayetlerini toplu olarak ancak İbn Hişam'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye* isimli eseriyle bilmekte idik. Ancak İbn Hişam, adı geçen eserine başlarken belirttiği gibi, İbn İshak'ın eserinden bazı kısaltmalar ile bazı haberleri almadığını şu sözleriyle özetlemektedir: "Ben bu kitaba İbrahim oğlu İsmail'in oğullarından Tanrı Elçisini dünyaya getirenlerin ve soylarından gelen oğullarının büyükten küçüğe doğru, İsmail'den Tanrı Elçisine kadar hikâyelerini sıralayıp uygun düşen rivayetleri anlatmakla başlıyorum. Sözü kısa kesmek için İsmail'in diğer oğullarının zikrini bırakıp, Tanrı Elçisi'nin hayatının hikâyesine geçiyorum. Gene bu maksatla İbn İshak'ın eserinde olup da içerisinde Peygamber'in zikri geçmeyen ve hakkında ayet indirilmeyen ve benim kitabımda bulunan bir şeye ne mesnet, ne tefsir, ne de delil olmayan şeyleri almadım. Aynı şekilde İbn İshak'ın zikrettiği fakat şiirle uğraşanların tanımadığı bir takım şiirleri, nezakete uymayan, bazı kimselerin incinebileceği bir takım şeyleri ve Bekkâî'nin mevsuk saymadığı bir kısım rivayetleri almadım. İbn İshak'ın eserinde bulunan bunlardan başka diğer kısımları aynen rivayet ve bilindiği gibi aldım." (*es-Siretü'n-Nebeviyye*, s.2, Türkçe ter. N. Çağatay-İ.Hasan, Ankara 1971).

Şimdi tanıtacağımız eser, İbn İshak'ın kendi metnin bir parçasının aslını ortaya çıkaran bir çalışma olarak gerçekten büyük bir önem taşımaktadır. *Siretü İbni İshak* ismiyle yayınlanan bu eserin önemi üzerinde dururken, sözümüzce, bu çalışmayı bize sunan ve bunu yazdığı uzun bir "*Mukaddime*" ile değerlendiren Muhammed Hamidullah'ın görüşlerini özetleyerek başlamak istiyoruz.

M.Hamidullah, İbn Hişam'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye* isimli eserinde, İbn İshak'ın bu kitabını özetleyerek almasından sonra, asıl eserin nak-

ledilmesine önem verilmemiş olduğunu ve bugün elimizde ancak bir nüsha halinde İbn İshak'ın eserinin bir parçasının bulunduğunu belirterek sözlerine başlamakta ve aşağıda belirtilecek iki önemli sebepten dolayı İbn İshak'ın metninden kendimizi müstağni saymamamız gerektiğini belirterek sözlerine başlamaktadır:

1- İbn Hişam, büyük dikkat ve geniş ilmine rağmen, İbn İshak'ın kitabındaki bazı hususları ihmal etmiş, tesbit ettikleri kadar önemli olan bazı şeyleri de nakletmemiştir. Örnek olarak 192. fıkra gösterilmektedir ki gerçekten vahyin tebliği ve kadınlara öğretilmesi bakımından dikkati çekicidir; şöyle ki: "Kur'an-ı Kerim Hz.Peygamber'e nazil olunca onu önce erkeklere sonra da kadınlara okurdu."

2- İbn Hişam, bazı şiirleri, İbn İshak'ın nisbet ettiği kimselere ait olmadığı gerekçesiyle eserine almamıştır. İbn Hişam'ın yapmış olduğu bu ilmî tenkidi kabul etmek mümkün olmakla beraber, bu şiirlerin Hz. Peygamber devri için olmasa bile, İbn İshak'ın yaşadığı Emevî ve Abbasilerin ilk devri edebiyat tarihi bakımından büyük bir önemi olduğu açıktır.

Bu iki önemli özelliği belirten Hamidullah, Hz.Peygamber'in şahsiyetinin önemi hakkında yalnız müslümanların değil, mutaassıp olmayan gayr-i müslimlerin de onun büyüklük ve dehasını inkar etmediklerini ifade ettikten sonra, buna ait bir de misal vermektedir. Meşhur fransız şair, tarihçi ve devlet adamı Lamartin'in (1790-1869) *Türkiye Tarihi* isimli eserinden Hz.Peygamberi öven uzunca bir parçayı (I.s.276-80, fransızca aslı) arapçaya tercüme etmeden önce Hamidullah: "Tuhaf bir tesadüftür ki ben, geçen asır Lamartin'in oturduğu bu evde oturuyorum ve Hz.Peygamber hakkındaki *İslâm Peygamberi*'ni burada yazdığım gibi Belâzuri'nin *Ensabü'l-Eşraf*'ının bir kısmı ile İbn İshak'ın bu eserini de aynı yerde neşre hazırlamış bulunuyorum" demektedir.

İslâmdan önce Araplarda Tarih ilmi başlığı altında Hamidullah'ın verdiği şu bilgiler dikkatimizi çekmektedir: Mekke'de İslâmiyetten önce, Harici iş ere bakan (Sefaret) vezaret ile karışık tarihî meselelere bakan bir bakanlığın bulunduğunu İbnü'l-Kelbi'nin rivayetinden öğrenmekteyiz. Şöyle ki, Mekkeliler yabancılarla aralarında bir harp olursa bir elçi gönderirlerdi. Şayet onlar herhangi bir kabile arasında üstünlük konusunda bir münakaşa olursa yine aynı kimseyi muğafir olarak gönderirler ve onun dediğini kabul ederlerdi. Bu konu, bir kabileden Kureyş'in daha üstün olduğunu göstermek vazifesi olduğundan milletler arası tarih bilgisini

gerektirirdi; çünkü bu şekildeki münakaşalar, kabileler arasında olduğu gibi Arapların komşuları olan İran, Habeş ve Bizanslılarla da oluyordu. Ayrıca Arapların bu devirde akşamları, çeşitli seviyede konuştukları ve bugünkü kulüplere benzeyen yerleri ve burada konuşan kimseler vardı. Ayrıca bu konuda, İbn Hişam'ın eserinden şu hususun zikredildiğini görmekteyiz: en-Nadr b.el-Haris Hire'ye gitmişti ve orada Sasanî kiralarnın ve bilhassa Rüstem ile İsfendiyar'ın haberlerini öğrenmişti. Ne zaman Hz.Peygamber, Kureyşlilerle bir arada oturursa, Allah'ı anar ve kavmini, kendilerinden önceki milletlerin maruz kaldığı belâlardan sakınmalarını isterdi. Bu en-Nadr, Hz.Peygamber gidince, Ey Kureyşliler! Tanrı'ya yemin ederim ki biz ondan (Peygamber) daha güzel sözler söyleriz, bana geliniz, ben size onun söylediklerinden daha güzel sözler söyleyeyim, der ve eski milletlerin haberlerinden bahsederdi; sonra da "Muhammed'in nesi benden daha üstün? Onun sözü, öncekilerin hikâyesidir, ben de onun yazdığı hikayeler gibisini yazdım". Bunun üzerine Cenab-ı Hak şu ayetleri inzal buyurmuştur: "Kur'an öncekilerin masallarındır, başkalarına yazdırılıp sabah akşam onun yanında okunmaktadır, dediler. Ey Muhammed! de ki: Onu gökler ve yerdeki sırrı bilen indirmiştir. Şüphesiz o, bağışlayandır, merhamet edendir (Furkan, 5-6)". Bütün bunlardan en-Nadr'ın yanında İran veya başka milletlerin tarihine ait yazılmış bir kitabı vardı.

Bundan sonra Hz.Peygamber ve Sahabe devrinde tarihe ait çalışma ve ilginin yer aldığı kısımda Hamidullah, Kur'an'da eski milletlere ait haberler ile daha önceki Peygamberlerin anlışlarının tarihe ilgiyi artırdığını, ayrıca bu devirde sahabenin, Hz.Peygamber'in hayatının her safhasına ait bilgileri toplamak bakımından insanı hayrette bırakan bir malzeme bıraktıklarını ifade etmektedir. Bunun yanında bütün insanlık tarihinin de, ilk müslümanların ilgilendikleri konular arasında bulunduğu bir başka gerçektir. Sahabenin hadis toplamasına da yer verilen bu kısımda, çeşitli çalışmalardan örnekler verilerek daha Hz.Peygamber hayatta iken Sünnet'in tesbitinin ne kadar yaygın olduğu gösterilmektedir.

Müslümanların Tarih Kitapları Telifi başlığı altında hadis ile tarih yazıcılığı arasındaki farkın belirtilmesinden sonra, hicretin birinci yüzyılının ilk yarısından itibaren, müslümanlarca tarih yazıcılığının başlatıldığı ifade edilmektedir. Gerçekten burada verilen bilgilerden açıkça anlaşılmaktadır ki müslümanlar, çok eski devirlerden itibaren Hz.Peygamber'in hayatına ait eser yazmaya başlamışlardır. İlk devirdeki tarihçiler-

den ayrı, yalnızca Hz.Peygamber'in hayatına ait Siyer veya Meğâzî isimleriyle şöhret bulmuş eserlerin ilkinin yazan kimse olarak karşımıza üçüncü Halife Hz.Osman'ın oğlu Eban çıkmaktadır ki kendisinin Meğâzî'ye ait bir *Mecmua*'sının olduğunu biz İbn Sa'd'ın *Tabakat*'ından öğrenmekteyiz. Hicretin ilk yarısından itibaren başlayan bu faaliyetin kesif bir şekilde devam ettiğini, tanıtmaya çalıştığımız bu eserin müellifi İbn İshak'a kadar, Alman araştırmacısı Wuestenfeld'in tesbit ettiği 27 tarihçinin isimlerini sıralayan Hamidullah, bazılarının tarihçilikleri hakkında kısa bilgiler de vermek suretiyle, bu hususu gözlerimizin önüne sermiş bulunmaktadır. Bunlar arasında Ukayl b. Ebi Talib (öl.50 /670), Ziyad b. Ebi Süfyan (öl.53 /672), Mahrame b. Nevfel (öl.54 /674) ki kendisi Ukayl b. Ebi Talib ve Cubeyr b. Mut'im ile Hz.Ömer'in Divan'ının kuruluşunda neseplerin tertibini yapmışlardı. Urvetü'bnü'z-Zübeyr ki ilk Meğâzî eserini yazanlardan bir diğer kimse olarak, daha sonra da Vehb b. el-Münebbih (öl.114 /732), İbn Şihab ez-Zührî (öl.124 /741), Musa b. Ukbe (öl.141 /758) hakkında bilgi vermektedir. Hamidullah, Wuestenfeld'den naklen İbn İshak'dan önce müslüman tarihçiler hakkındaki bu kısa açıklamalarını, Wuestenfeld'in *zikretmediği kimseler* başlığı altında, Ebân b. Osman (öl.105 /723), Asım b. Ömer b. Katade (öl.119 /737), Şurahbil b. Sa'd (öl.123 /739), Süleyman b. Tarhan et-Temimî (öl.143 /760), Velid b. Kesir (öl.151 /768), Yezid b. Ebi Habib (öl.128 /745) ve Ma'mer b. Raşid (öl.153 /770)in isimlerini vermektedir.

M.Hamidullah yazdığı *Mukaddime*'nin yarından fazlasını, İbn İshak'ın hayatı, tahsili ve tedrisine, İmam Malik ve Hişam b. Urve ile birbirilerini sevmedikleri konusuna, İbn İshak'ın metoduna, teliflerine ve bu eserin nüshalarına, tercüme ve şerhlerine ayırmış bulunmaktadır. Muhammed b. İshak b. Yesâr el-Muttalibî, 85 /704 yılında Medine'de doğduğu, genel olarak da, Bağdat'ta 151 /768'de vefat ettiği kabul edilir. Kendisinin doğum ölüm ve künyesi hakkındaki farklı rivayet ve ihtilafların ele alındığı bu kısımda daha sonra, Medine'deki hocalarının isimlerine yer verilmiş ve otuz yaşlarında Medine'den ayrılarak Mısır'a gittiği orada tahsiline devam ettiğini, sonra Medine'ye tekrar dönüp oradan Kufe, Cezire, Rey'den sonra Bağdad'a gittiğini ve orada ölünceye kadar yerleştiğini Ebu Hanife ile münasebetlerini, bazı hadiscilerin onun isnadı kullanışı hakkında lehinde ve aleyhindeki hükümlerini öğreniyoruz.

İbn İshak'ın telifleri konusunda, İbnu'n Nedîm'den naklen *Kitabu'l-Hulefa* ve *Kitabu's-Sire ve'l-Mübtedei ve'l-Meğâzî* isimli iki eserinin

ismi anılmıştır. Bu iki eserden, bazı yazma parçalarının Viyana ve Mısır'daki Talat kütüphanelerinde bulunduğu, bunlardan, "Yaradılış" hakkındaki kısım ile Hz.Ömer'in öldürülüşü ve ondan sonraki Şura toplantısı hakkında olanların Nabia Abbott tarafından yayınlandığına işaret edildikten sonra, bunlardan çeşitli iktibaslarda bulunan daha sonraki kaynaklar ve müelliflerine ait hususlara yer verilmiştir. İbn İshak'ın eserinin bize ulaşmasının hangi râviler vasıtasıyla olduğunun da ele alındığını ve başta Medine, Kufe, Bağdat, Basra ve Rey şehirlerindeki râvilerin isimleri, J.Fueck'in İbn İshak üzerine yaptığı doktora çalışmasına dayanılarak ortaya konulduğunu görmekteyiz. Eserin bulunan eksik nüshalarının ele alındığı son kısımda, daha önce İngilizce olarak A.Guil-laume'un Fas'taki Karaviyyin kütüphanesindeki nüshadan bir hülâsa ile, İbn Hişam'daki ve diğer bazı kaynaklarda yer alan İbn İshak'ın rivayetlerinin bir araya getirilmiş olduğunu belirtmektedir. Hamidullah'ın *Mukaddime*'si Mağrib'deki ilgililere teşekkür ve *Bibliyografya* ile son bulmaktadır.

Siretu İbni İshak'ın neşri altı cüz halinde gerçekleştirilirken, eserin tek yazma nüshasının eksik haldeki sırası esas alınmış ve her rivayet için bir fıkra (paragraf) numarası verilmiş olup bunların toplamı 520'ye ulaşmaktadır. Biz bu eserin tanıtılmasında, bu fıkraların herbiri üzerinde ayrı ayrı durmayı düşünmüyoruz. Ancak eserin bu altı ayrı bölümünün ilk konularına ait başlıklarını sıralamayla faydalı görüyoruz:

I- Birinci Cüz (s.1-48); ilk konu: Hz.Peygamber'in nesebi.

II- İkinci Cüz (s.53-105); ilk konu: Hz.Peygamber'in amcası Ebu Talib ile Şam'a seferi.

III- Üçüncü Cüz (s.109-166); ilk konu: Peygamberlerin, Hz.Peygamber'e imanı için misak.

IV- Dördüncü Cüz (s.169-224); ilk konu: Müslümanlardan Allah için eziyet çekenler.

V- Beşinci Cüz (s.227-280); ilk konu: Hz.Hatice'nin vefatı.

Bu beş bölüm Mağrib'deki Fas şehrinde bulunan Karaviyyin kütüphanesindeki nüshadan neşre hazırlanmıştır; aşağıdaki altıncı ve son cüz ise, Dimeşk şehrindeki Zahiriye kütüphanesindeki nüshadandır.

VI- Altıncı Cüz (s.281-316); ilk konu: Bedir Gazvesi.

Eserin sonunda, İbn İshak'ın bu eserindeki bütün fıkralarla, İbn Hişam'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye* isimli eserinin aynı konu ile ilgili rivayetlerini karşılaştıran bir *Mukayese Cedveli* (s.319-322) ilâve edilmiştir ki bunun sayesinde biz, İbn İshak'ın bu yeni metninde bulunan hangi haberlerin İbn Hişam'ın eserinde olmadığını veya olanların karşılaştırılmasını rahatça yapabilmekteyiz. Ayrıca *Kur'an Ayetleri* (s.323-324), *Kafiyeler* (s.325-343) ve *Özel isimler* (s.344-389) için ayrı ayrı üç *İndeks* ile bir içindekiler (s.391-395) de kitabın sonuna ilâve edilmiştir.

Hız. Peygamber'in hayatına ait yazılmış *siyer ve meğâzî* eserlerinden bize kadar gelenlerinin ilki olması bakımından İbn İshak'ın *Sire'si* nin yayınlanması, gerek ilim âlemi gerek İslâm Dünyasınının Tarih ve Kültürü bakımından büyük bir kazanç olduğu kadar, gurur kaynağıdır da. Bu çok önemli kaynağın gün ışığına çıkarılışında büyük emeği geçen Muhammed Hamidullah'ı tebrik ederiz. Ayrıca eserin basılmasına karar verilmesinde büyük payı olduğunu bildiğimiz değerli alim Muhammed el-Fâsi ile Mağrib Devleti Din İşleri Bakanlığı ilgililerini de, bu çalışmanın değerlendirilişine imkân tanımış olmalarından dolayı kutlarız.

Mustafa FAYDA